

## АНТРОПОЛОГІЯ, ЕТНОЛОГІЯ, УСНА ІСТОРІЯ

УДК 94(477.63)“1991/2024”:316.7:323

DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(53\).2025.341719](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(53).2025.341719)

### ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ ЯК ПОЛІТИКА І ЯК ПАМ'ЯТЬ. ЕВОЛЮЦІЯ ВИГЛЯДУ ТА ЗНАЧЕННЯ КОМЕМОРАТИВНИХ ЗАХОДІВ: КРИВОРІЗЬКИЙ ВИПАДОК (1991 – 2025)

Денис Шаталов<sup>1</sup>

кандидат історичних наук, стипендіат програми Prisma Ukraïna від Gerda Henkel Foundation,

Форум Трансрегіональних Досліджень, Берлін, Німеччина

E-mail: [sokyrnyk@gmail.com](mailto:sokyrnyk@gmail.com)

Scopus ID: 58247953700

<https://orcid.org/0000-0003-0334-5525>

*Метою даної роботи є визначення особливостей комеморації Дня Перемоги та її еволюції з 1991 р. у місті Півдня України. Увага фокусується на аналізі комеморативних акцій до Дня Перемоги у Кривому Розі. Дослідження розглядає, як локальні практики відзначення цього дня відображають особливості місцевої політики пам'яті та корелюють із загальнодержавними ініціативами. Використовуючи методологію мікроаналізу та «насиченого опису» Кліфорда Гірца, автор аналізує районні комеморативні акції, звертаючи увагу на їхню режисуру, склад учасників та візуальне оформлення. Приклад Кривого Розу демонструє, що для розуміння ситуації пам'яті та комеморації Другої світової війни в Україні недостатньо обмежуватися аналізом лише ініціатив державних агентів регулювання пам'яті. На місцях вони могли не засвоюватися, або засвоюватися лише у випадку введення прямої відповідальності за їхнє ігнорування. Місцева політика пам'яті щодо ДСВ, зокрема і стиль комеморації Дня Перемоги, більшою мірою визначалася місцевою владою та її політичною позицією, і могла провадитися як свідомо опозиція до заходів центрального уряду. Також аналіз практик публічної комеморації Дня Перемоги на районному рівні у Кривому Розі дозволяє констатувати зміну їхньої функції протягом періоду незалежності. У радянський та ранній пострадянський період основною функцією зберігалася комеморативна. Однак з середини 2000-х років помітною стає політизація заходів, яка особливо посилювалася після 2014 р. Одночасно зі зміною учасників урочистих заходів, відходом покоління ветеранів, вони набували рис карнавалізації. Аналіз криворізької ситуації засвідчує як значну специфіку локальної ситуації відносно загальнодержавних ініціатив у сфері політики пам'яті, так і необхідність нюансованого аналізу практик комеморації ДСВ у хронологічній перспективі, оскільки «День Перемоги» у 1991 р. та 2015 р. у місті мали відмінне значення та суть.*

**Ключові слова:** День Перемоги, комеморація, політика пам'яті, Кривий Ріг, декомунізація, Друга світова війна, локальні практики.

**Постановка проблеми.** Завдяки як родинному досвіду, так і багаторічним зусиллям радянської та пострадянської державної політики пам'яті, Друга світова війна (далі – ДСВ) була однією з головних подій минулого для декількох поколінь українців. З 1965 р. щорічно 9 травня урочисто відзначався День Перемоги. Після проголошення Україною незалежності на державному рівні було збережено усталену форму комеморації цього радянського свята<sup>2</sup>, яке називалося одним з найулюбленіших свят українців (таким його визнали 50% респондентів у 2011 р. та 30% у 2021 р.) [Паніотто].

Однак, із плюралізацією візії історії ДСВ, пам'ять про неї стає також політичним ресурсом і активно використовується у політичній боротьбі та боротьбі за симпатії електорату. Як показує **аналіз останніх досліджень і публікацій**, відзначення Дня Перемоги,

особливо з середини 2000-х років, отримало високий рівень політизації та інструменталізації [Пастушенко, Титаренко, Чебан, 2016, с. 110–111]. Питання моделі суспільної пам'яті про «Велику Вітчизняну війну»/ДСВ і стилю комеморації Дня Перемоги стало ще більш гострим після початку російсько-української війни у 2014 р. (тоді ще у гібридному форматі) [Габович, 2020а, с. 25]. При цьому опитування 2021 р. демонструє прямий зв'язок між політичними вподобаннями громадян та їхньою позицією щодо пам'яті та комеморації ДСВ [День Перемоги].

Однак при вивченні особливостей комеморації Дня Перемоги в Україні, об'єктом уваги дослідників в першу чергу стають зміни, які імплементувалися на загальнодержавному рівні основними дієвцями у сфері політики пам'яті, особливо після 2014 р. У цих роботах головний акцент зроблено на аналізі ініціатив

<sup>1</sup> © Шаталов Д. В.

<sup>2</sup> В Україні з 1991 р. за радянським зразком дата офіційно називалася «Днем Перемоги», у 2016 р. її назву було змінено на «День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні», зі збереженням статусу державного свята та вихідного дня, хоча паралельно відзначався День пам'яті та примирення 8 травня. У 2023 р. 9 травня втратило статус свята, натомість було запроваджено «День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років», що має відзначатися 8 травня. Далі в тексті для спрощення означення «День Перемоги» використовується для всіх дат у 1991–2025 рр.

Українського інституту національної пам'яті (УІНП), зокрема запроваджені нових комеморативних символів та слоганів, а також спроб перенесення акценту на відзначення Дня пам'яті та примирення 8 травня, та загальних дискусій довкола цих питань [Любарець, 2016; Klymenko, 2020; Yurchuk, 2017; Лисенко, Пастушенко, 2025]. У частині з досліджень цього напрямку увагу присвячено також ситуації в окремих містах, зокрема Києві, Одесі та Донецьку. Однак у фокусі уваги авторів перебуває передусім період трансформацій 2014–2015 рр. [Пастушенко, Титаренко, Чебан, 2016; Пастушенко, 2017; Пастушенко, 2020; Хелльбек, Титаренко, 2016].

Особливості комеморації Дня Перемоги в окремих громадах України не є добре розробленим сюжетом. Ситуація міста Ватутине (з 2024 р. – Багачеве) на Черкащині була об'єктом детального дослідження Олександра Гриценка. Автор, зокрема, відзначив особливості взаємодії старих радянських і нових українських символів та практик у відзначенні Дня Перемоги, однак його робота завершується 2010 р., відповідно, не фіксує подальших трансформацій [Гриценко 2014, с. 98–99, 191–196]. Варто також відзначити роботи, в яких розглядаються особливості комеморації Другої Світової війни у великих містах Півдня та Сходу України, в тому числі з урахуванням «декомунізаційних» впливів (Харків, Дніпро, Одеса, Запоріжжя та Миколаїв). Ці спостереження допомагають контекстуалізувати особливості криворізької ситуації [Касьянов, 2018; Козлова]. Важливу контекстуалізацію щодо особливостей українських практик відзначення Дня Перемоги забезпечують студії, в яких питання досліджується на матеріалах різних громад країн Центральної та Східної Європи [Габович, 2020b; Zelče, 2018; Gdaniec, Gabowitsch, Makhotina, 2017].

Міхаїл Габович відзначив, *«що в різних країнах і містах День Перемоги наділяється абсолютно різними значеннями, незважаючи на швидке і практично повсюдне поширення зовні однакових символів і практики [...] очевидно, що після розпаду СРСР говорити про єдиний День Перемоги вже не доводиться»* [Габович, 2020а, с. 22]. Очевидно, що День Перемоги не був одним і тим самим святом і в різних регіонах України та для різних груп населення. Це актуалізує важливість дослідження локальних ситуацій.

Стиль відзначення Дня Перемоги міг визначатися особливостями локальної політики пам'яті щодо ДСВ. Остання, особливо у східних та південних регіонах України у 2005–2010 рр. та з 2014 р., могла провадитися як свідомо опозиція до урядових ініціатив у цій сфері [Kasianov, 2022, р. 135–141; Касьянов, 2018, с. 119–124]. Цю ситуацію на прикладі двох комеморативних церемоній з нагоди Дня Визволення та Дня Перемоги у 2019 р. у Кривому Розі проілюстрував у контексті дослідження місцевого робітничого класу соціолог Денис Горбач [Gorbach, 2024]. Мало того, саме пропонувані центральними агенціями зміни могли активізувати демонстративну протидію прихильників іншої моделі комеморації, як це спостерігалось у 2014–2015 рр. [Пастушенко, 2020; Хелльбек, Титаренко, 2016]. Але крім політичних

обставин, особливості організації комеморативних акцій до Дня Перемоги також визначалися і впливом інших факторів, зокрема, відходом ветеранів ДСВ, рецепцією закордонних практик та початком війни на Сході України.

Тож метою даної роботи є, фокусуючись на аналізі комеморативних акцій до Дня Перемоги у районах міста, що проводилися у Кривому Розі, визначення особливостей комеморації дати та її еволюції з 1991 р. у місті Півдня України. **Цілями статті** є відповідь на питання, чи зберігала офіційна комеморація Дня Перемоги в одній громаді ті самі значення протягом останніх 35 років? Як змінювалася форма та функції цих комеморативних акцій? Яким чином на комеморацію впливали особливості політичної ситуації, та як місцеві практики корелювали із державними регуляціями у сфері політики пам'яті?

Для відповіді на ці питання я сфокусувався на мікроаналізі заходів, що проводилися у районах Кривого Рогу з 1965 р., детально концентруючись на змінах з середини 2000-х років, коли помітним став вплив політичної кон'юнктури. При цьому церемонії пам'яті розглядалися як цілість, режисура, склад учасників та візуальне оформлення яких є трансляцією меседжів для глядача. У цьому аспекті я орієнтувався на «насичений опис» Кліфорда Гірца, намагаючись не просто описувати заходи, але також інтерпретувати зв'язки між різними групами учасників та елементами церемоній, контекстуалізуючи їх через особливості локальної ситуації. «Голосам» криворіжців з приводу їхнього досвіду участі у міських комеморативних заходах з нагоди Дня Перемоги, а також їхнім рефлексіям щодо міського меморіального простору ДСВ присвячено дві окремі публікації [Shatalov, 2025; Шаталов, 2025]. Аналіз районних акцій доповнить спостереження, сформульовані раніше із фокусом на перетині пам'яті про ДСВ та АТО у центральному просторі Кривого Рогу [Shatalov, 2023].

Під поняттям «пам'ять» у даному тексті розуміються не індивідуальні спомины, а соціально зумовлене знання про минуле [Kurydon, 2023]. Відповідно, під поняттям «політика пам'яті» розуміється сукупність практик, спрямованих на формування суспільних уявлень про минуле, а означення «історична політика» стосується використання історії як засобу у політичній боротьбі [Kasianov, 2022, р. 18].

У якості джерел використовувалися звіти про відзначення Дня Перемоги, що публікувалися у міській пресі та на сайтах місцевих ЗМІ, а також доступні записи комеморативних заходів. Дописи у міській газеті «Червоний гірник» виступають основним джерелом інформації про заходи радянського періоду та 1990-х років. Але вони також містять важливу інформацію щодо пізніших заходів. Як офіційне міське видання, газетні репортажі презентують перспективу міської влади, дискурс організаторів, показують, як на їхню думку мав би інтерпретуватися склад учасників та перебіг церемоній. Для періоду 2010-х – 2020-х рр. доступні також численні візуальні джерела. Фото- та відеорепортажі різних місцевих медіа фіксували склад учасників та основні елементи церемоній. Найбільш інформативними є записи прямих трансляцій заходів,

що документували повний їх перебіг. Перспективу пересічного глядача або учасника церемонії презентують аматорські відеозаписи. Завдяки ним відтворюється те, що бачив рядовий відвідувач заходів. Також я спирався на власний досвід участі та спостережень за даними заходами, і на свідчення, отримані під час інтерв'ю з криворіжцями, записаними наприкінці 2022 – на початку 2023 р. Вони дозволили уточнити як інформацію про перебіг заходів, особливо у період 1980-х – 2000-х років, не достатньо відображений у візуальних та відеоджерелах, так і щодо практик адміністративного залучення учнів та студентів.

### Виклад основного матеріалу.

#### День Перемоги як політична подія та як карнавал.

З 1945 р. дата 9 травня займала важливе місце у радянському комеморативному календарі, як військово-ве свято та день вшанування полеглих [Gabowitsch, 2022]. Її статус було значно піднесено у 1965 р., із перетворенням Дня Перемоги на вихідний день і запровадженням традиції проведення військових парадів, урочистих ветеранських маршів та інших масштабних церемоній пам'яті. Для влади вона слугувала засобом формування колективної ідентичності *народу-переможця*, але враховуючи особистий або родинний досвід війни, дата мала значення і для рядових громадян (на відміну від 1 травня та 7 листопада) [Пенькова, 2006, с. 117–118; Келли, Сиротинина, 2008, с. 282]. Втім, з часом подібні церемонії ставали все більш формалізованими<sup>1</sup>, і викликали все меншу емоційну прив'язку в учасників.

Місто Кривий Ріг не було якимось виключенням, і так само як по всьому Радянському Союзу, відзначення Дня Перемоги було тут одним з головних публічних свят. Але через географічні особливості, розтягнутість на понад 60 кілометрів уздовж рудних покладів, наявність ізольованих та напівізольованих житлових масивів, одна загальноміська церемонія у центрі міста (який фактично відсутній) не мала б значного охоплення. Тому одразу з 1965 р. встановилася практика відзначати День Перемоги окремими церемоніями, організованими по районах. Їхня програма була загалом однакова: урочиста хода ветеранів, військовослужбовців місцевого гарнізону та містян, часто у супроводі оркестру, до якогось з основних місцевих монументів або меморіалів, де відбувався мітинг та покладання квітів. [Святкують трудящі, 1965; Воронова, 1968; Ніхто не забутий, 1976; Нас переможно, 1980; Велич всенародної, 1985; Пам'ять стукає, 1989; Будемо гідними, 1990; Той день, 1991]. Якщо при цьому організовувалися також заходи

загальноміського рівня, їх зазвичай проводили на день раніше [Томіліна, 1980; Їм долю, 1988].

Після проголошення незалежності, в Україні не відбулося принципових змін ні у статусі Дня Перемоги, ні у традиції його публічного відзначення. Це цілком відповідало політиці пам'яті часів президентства Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми, які намагалися використовувати українізовану версію міфу «Великої Вітчизняної» для консолідації нації. До того ж, у цей період чисельною та соціально активною групою лишалися ветерани Другої світової війни, які підтримували збереження радянського стилю комеморацій та були цікаві для політиків як електоральний ресурс [Jilge, 2006, р. 64–65; Портнов, Портнова, 2011]. (У 1995 р. у Кривому Розі мешкало 73 тисячі ветеранів «Великої Вітчизняної війни» (ВВВ), щоправда, лише близько 12 тисяч з них були безпосередньо учасниками бойових дій) [Кривбас святкує, 1995]. Важливо також, що в цей час не відбулося у переосмислення уявлень про минулу війну, вона лишалася «Великою Вітчизняною» не тільки для влади, але і для громадян.

Після здобуття незалежності Україною публічна комеморація ВВВ/ДСВ у місті навіть інтенсифікувалася. З 1992 р. усталилася традиція регулярного проведення загальноміських комеморативних акцій до Дня Перемоги 8 травня та урочистого відзначення Дня Визволення міста 22 лютого, за подібним до Дня Перемоги церемоніалом. На районному рівні відзначення Дня Перемоги лишалося наймасштабнішим і наймасовішим публічним дійством всього року (особливо рахуючи, що демонстрації 1 травня та 7 листопада тепер централізовано не організовувалися). За кількістю учасників ці заходи у кожному окремому районі навіть перевищували загальноміську церемонію. У стилі ж їхнього проведення ніяких суттєвих змін порівняно з пізньорадянськими часами не відбулося [Немає свята, 1992; Свято Перемоги, 1993; 1418 днів, 1994; Кривбас святкує, 1995; Кривбас святкує, 1996; Усі ми, 1997].<sup>2</sup> Наприклад, в Інгулецькому районі на житловому масиві Юг<sup>3</sup> урочистості так само з року в рік розпочиналися на світанку, найраніше в Україні<sup>4</sup>. Церемоніал районних комеморативних акцій у Кривому Розі від 1965 р. лишався загалом стандартним. Центральним елементом урочистостей так само була ветеранська хода, що завершувалася покладанням квітів до пам'ятників та мітингом. До неї також долучалися, «представники громадськості», школярі та військово-службовці (у районах, де базувалися частини). Потім організовувалася «розважальна частина» у вигляді концертів у парках та на стадіонах, частування стравами польової кухні, спортивних конкурсів і т.п. атракціями<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Опис сценарію стандартизованої церемонії пам'яті пізньобрежнєвських часів (навіть із прописаним орієнтовним змістом промов) див. у [Рекомендації 1981].

<sup>2</sup> Див. також записи церемоній у Центрально-Міському районі за 1990 та 2000 рр. [Унікальное видео из 90-х и нулевых!, 2011a; Унікальное видео из 90-х и нулевых!, 2011b; Унікальное видео из 90-х и нулевых!, 2011c; Унікальное видео из 90-х и нулевых!, 2013].

<sup>3</sup> Місцева назва, похідна від російськомовного скорочення назви Південного гірничо-збагачувального комбінату (ПГЗК/ЮГОК).

<sup>4</sup> Однозначного пояснення необхідності такого раннього підйому для учасників знайти не вдалося. Традиційними версіями є прив'язка до часу, у який почалося звільнення міста (на світанку), або відсилка до трудового ентузіазму учасників – раннє проведення церемонії давало змогу трудівникам після цього вирушити на зміну.

<sup>5</sup> Інші пов'язані з ДСВ пам'ятні дати, встановлені вже протягом 1992 – 2001 рр., такі як День визволення міста, День Скорботи (22 червня), День партизанської слави, День визволення України, на районному рівні відзначалися відносно нечисленними мітингами

Зміни у стилі районних заходів до Дня Перемоги стали помітними з середини 2000-х років. На той час питання пам'яті про ДСВ та її комеморації активно інструменталізуються у політичній боротьбі. Орієнтуючись передусім на електорат Півдня та Сходу, Партія Регіонів (далі – ПР) пропонувала пов'язану з радянською ностальгією історичну політику. (Таким чином з одного боку експлуатуючи, з іншого підсилюючи ситуацію «розколотої пам'яті» про ДСВ) [Osipian, Osipian, 2012; Примаченко, 2017; Гриневич, 2011]. Під час президентських виборів 2004 р. та Помаранчевої Революції, ПР у політичній пропаганді стала активно використовувати відсилання до міфології ВВВ, намагаючись презентувати свого основного опонента Віктора Ющенка та його соратників як «нацистів» [Jilge, 2006, р. 77–79]. Протягом своєї каденції Віктор Ющенко (2005 – 2010) просував ідею визнання ветеранів Української повстанської армії борцями за незалежність України та їхнього примирення з радянськими ветеранами ДСВ [Гриценко, 2017, с. 736–787]. Ці ініціативи ставали предметом протидії з боку ПР та Комуністичної партії України (КПУ), які взяли на озброєння лозунги «захисту Перемоги». Відповідно, політика пам'яті цих політичних сил спрямовувалася на збереження/реставрацію радянської моделі пам'яті та комеморації ДСВ/ВВВ.

У середині 2000-х років криворізькі політичні еліти афілювалися з Партією Регіонів (ПР) [Gorbach, 2024]. На місцевих виборах 2006 р. депутати від ПР отримали 54% місць у міськраді (ще 12% – КПУ; приблизно такою ж була ситуація у районних радах) [Інформація 2006]. Відповідно, місцева історична політика відповідала загальному напрямку історичної політики ПР, зокрема і щодо «захисту пам'яті про ВВВ». Це відбулося і на місцевих практиках комеморації ВВВ/ДСВ з другої половини 2000-х років.

У загальній концепції районних заходів до Дня Перемоги, порівняно із попереднім періодом, суттєвих змін не відбулося. Це так само була урочиста хода, що завершувалася покладанням квітів та мітингами біля пам'ятників. Але візуально вони прочитувалися вже також і як політичне дійство. У цей період на заходах масово використовувалася радянська символіка, зокрема червоні прапори, а також візуально близька до неї символіка КПУ. Втім враховуючи тодішню рецепцію Дня Перемоги передусім як вшанування внеску українців у спільну радянську перемогу, їхня присутність не видавалася недоречною, і сприймалася «природним тлом» на радянському за походженням та змістом святі. Але тепер на заходах з нагоди Дня Перемоги масово використовувалася також символіка ПР. Зокрема десятки її біло-блакитних прапорів могли нести учасники ходи, або люди з прапорами ПР стояли уздовж її маршруту. Це сприймалося (і фактично було) привласненням церемонії.

Але крім цієї візуальної апропріації заходів ПР, на той час змінився і склад самої ходи. З кожним роком все менше лишалося живих учасників ДСВ, і все більш поважним ставав їхній вік (станом на 2010 р. у місті

мешкало близько 29 тисяч осіб зі статусом ветеранів ВВВ, з них безпосередньо учасників бойових дій було 1,8 тисячі) [Відзначення 66-ї річниці]. Відповідно, ветеранська участь у заходах до Дня Перемоги все більш скорочувалася. Однак це не призвело до згортання масштабу церемоній. Тепер у якості постійної практики у ході брали участь також військовослужбовці ЗСУ та внутрішніх військ, міліціонери та курсанти місцевого училища цивільної авіації – тобто люди в формі. Також, як і в кінці 1980-х рр., ходу відкривала якась легка колісна бронетехніка (БТР або БРДМ), на якій везли знамена підрозділів, які визволяли Кривий Ріг у 1944 р. Відповідно, завдяки цьому хода тепер візуально відсилала також до вигляду військового параду, хоча і не була таким по суті. Очевидно, на такі зміни впливало з одного боку бажання компенсувати скорочення кількості учасників-ветеранів, з іншого «парадизацію» районних церемоній можна розглядати як вернакулярне відтворення центральних комеморативних практик, що стали розповсюдженими у великих містах на пострадянському просторі. Військові паради, різного масштабу, організовувалися як елемент святкувань Дня Перемоги у різних великих містах, не тільки столицях [Габович, 2020b]. Однак, якщо у радянському Союзі та у пострадянській Росії військові паради на День Перемоги мали ціллю демонстрацію військової могутності, то у Кривому Розі (очевидно, як і у більшості українських міст) військовий компонент мав радше церемоніальний зміст. Нечисленні військовослужбовці та декілька одиниць техніки ніяк не могли створити відчуття могутності. Їх участь слугувала радше нагадуванням про мілітарне походження свята та було засобом до «причашчення» до центральних парадів (у Москві та Києві) (так чи інакше, до 2014 р. парад у Москві з огляду на традицію і в Україні сприймався як центральний елемент комеморації ВВВ, він трансливався по телебаченню). Але безпосередня військова присутність все зменшувалася, із заміщенням її псевдомілітарними компонентами, наприклад вдягнутими у псевдооднострої школярами.

Обрання президентом Віктора Януковича (2010 – 2014), мало наслідком також зміни в політиці пам'яті щодо ДСВ на державному рівні. Їх напрям визначають як «повернення культу Великої Вітчизняної», у радянсько-ностальгічному ключі [Гриценко, 2017, с. 865–885]. При цьому помітною була тенденція до зближення з російським комеморативним дискурсом [Пастушенко, Титаренко, Чебан, 2017, с. 110–111; Любарець, 2016, с. 184; Хельбек, Титаренко, 2016; Гриценко, 2019, с. 167–169]. Втім, ці обставини не мали помітного впливу на криворізьку комеморацію Дня Перемоги, рахуючи що вона ще в попередній період була апропрійованою ПР. До того ж, у місті не відбулося змін політичного ландшафту, на виборах 2010 року до міської ради кандидати від ПР отримали 71% голосів. Приблизно так само виглядала ситуація й у районних радах<sup>1</sup>.

Разом з тим, з початку 2010-х рр. відзначення Дня

біля меморіалів та покладанням квітів, організованими в першу чергу зусиллями районних урядовців.

<sup>1</sup>Підраховано на підставі даних ЦВК <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2010/wp0011.html>

Перемоги візуально наближалася вже до карнавалу на військову тематику, все менше нагадуючи про первинну форму церемоній як комеморативних акцій ветеранів та «представників громадськості». Це яскраво ілюструє День Перемоги у Центрально-Міському районі у 2013 р. Тоді в голові ходи традиційно їхав БТР, що віз історичний прапор. Далі їхали дві армійські вантажівки, у кузовах яких сиділи ветерани ДСВ та підлітки у сталених шоломах радянського зразка, за ними слідувала пара ретроавтівок та мотоцикл з кулеметною установкою, в яких також везли декількох ветеранів. Цією «механізованою» частиною заходу участь ветеранів ДСВ, як головних дієвців комеморації у попередній період, і обмежилася.

За технікою зі значним розривом слідувала власне хода. У її голові йшов військовий оркестр, група посадовців та інших «віп-учасників», за ними група громадян, що чітко не ідентифікується за статусом, у більшості в ній були присутні люди пенсійного віку, інколи з медалями на цивільному одязі (судячи з їхнього відносно молодого віку, йшлося радше про «дітей війни» або «ветеранів праці»). На багатьох учасниках можна було помітити георгіївські стрічки, які у той період активно просувалися у якості символу комеморації ВВВ.

Наступними йшли група військовослужбовців ЗСУ, за ними – група військових пенсіонерів, у радянських та українських мундирах, та група ветеранів війни Афганістані, із поважною кількістю медалей на камуфляжних одностроях. Продовжували ходу курсанти та курсантки авіаучилища, мажоретки (костюмовані дівчата з барабанами), а також вдягнені у стилізовані під армійській та військово-морській однострої школярі та школярки, деякі з них намагалися маршувати [andreyhomed, 2013]. Завершувала всю процесію колона прихильників КПУ із червоними партійними знаменами та піднятими на палицях портретами Сталіна і радянських полководців. У цей час по узбіччі проспекту стояли школярі із повітряними кульками та квітами та інша публіка.

Фінальною точкою ходи була братська могила радянських воїнів. Тут, після промов місцевих посадовців та інших почесних гостей, силами дитячо-юнацьких колективів виконувалися вокально-театральні номери. У якості тла дійства при цьому густо майоріли прапори ПР [Юрій Чудновський, 2013; Сергей Воронин, 2013; Кривой Рог, 2013]. У такому стилі заходи пройшли й в інших районах міста<sup>1</sup>. Там, як і на загальноміських церемоніях, до заходів могли долучатися також вдягнені у радянську уніформу часів ДСВ учасники, і залучатися автомобілі часів війни.

Отже, станом на 2013 р. участь ветеранів ДСВ у заході стала вже радше символічною, з суб'єкта вони перетворилися на об'єкт вшанування, *реліквію* [Ваньке, 2020, с. 109–110]. Однак скорочення ходи або більш суттєвої трансформації стилю комеморативних заходів не сталося. Натомість відбулося заміщення ветеранів ДСВ іншими групами учасників, в тому числі такими, що також означаються як «ветерани» (в

першу чергу маю на увазі «афганців» та ветеранів радянських прикордонних військ, які долучалися до церемоній в інших районах міста). У цьому сенсі логіка заміни була аналогічною первинному сенсу «Бесмертного полка», вигаданого у той же період (2011) як засіб замінити на урочистостях ветеранів після їхнього відходу [Курилла, 2018, с. 3]. Одночасно це також був і ще один канал для самоманіфестації цих дуже активних у самовираженні груп.

У консервації загальної форми акцій з одного боку, вірогідно, зіграла роль сила традиції – парад/хода на День Перемоги сприймалися настільки ж традиційним дійством, як і встановлення ялинки на Новий Рік. Їх проведення стало ритуалом у повному значенні, повторюваним формалізованим дійством, – а тому потребує відтворення з року в рік. З іншого боку, продовження проведення людних комеморативних заходів відповідало історичній політиці ПР як «захисника Перемоги», та мало слугувати свідченням підтримки цієї політики містянами.

Але хоча під час церемонії поклалися квіти до могили полеглих, а про жертви війни йшлося і в промовах та виконуваних дітьми номерах, візуально весь захід був саме святом, з елементами карнавалу. У цьому випадку не йдеться про карнавал у бахтінському сенсі, як особливий час знищення соціальних ієрархій, але переодягання школярів та хореографію номерів, можна розглядати як елемент «профанації» та «десакралізації» війни. Епічний та трагічний елементи в її комеморації зникають, натомість з війською встановлюється «фамільярний контакт» [Бахтин, 2002, с. 138–140].

На «карнавалізацію» стиля, зокрема «уніформування» школярів могло вплинути тогочасне взорування на російські практики, для яких все більш розповсюдженою ставала перформативна комеморація [Архипова А. и другие, 2017]. Разом з тим, ініціатива тут виходила від організаторів. Показово, що переодягання рядових учасників чи глядачів ходи у військову форму чи навіть просто носіння ними георгіївських стрічок у Кривому Розі не стало у той період помітною практикою.

### День Перемоги як маніфестація постмайданної опозиції (2014 – 2022).

Початок 2014 р. позначився драматичними подіями: вбивства протестувальників на Майдані, повалення режиму Януковича, російська окупація Криму та початок сепаратистських заворушень на Донбасі, які стали початком Війни на Сході України. Помітне місце в ідеологічному забезпеченні російської агресії тоді відігравала міфологія ВВВ. Тепер «нацистами» та «карателями» російська пропаганда намагалася презентувати українську сторону та українські підрозділи, у той час, як сепаратисти зображувалися продовжувачами справи радянських солдатів часів ДСВ [Osipian, 2015, р. 116–118; Osipian, 2020, р. 282–288; Титаренко, 2016]. Георгіївська стрічка, головний символ комеморації ВВВ у Росії, інтродукований за часів Януковича і в Україні, стала

<sup>1</sup> Див. репортаж про заходи, які відбулися у різних районах міста у офіційній міській газеті [Червоний гірник, 2013].

одним з символів Антимайдану/сепаратистів, використовуючись зокрема й у якості знаків розрізнення на одязі [Kolstø 2016].

Ці обставини викликали відповідну реакцію нового українського уряду, який вже з весни 2014 р. ініціював зміни у комеморації ДСВ, зокрема і Дня Перемоги. Пропонувався відхід від концепту ВВВ і святкування (радянської) Перемоги, натомість сприйняття минулої війни через фрейм ДСВ, антропологізації пам'яті та фокус в першу чергу на вшануванні її жертв<sup>1</sup>. День Перемоги 9 травня мав заступити День Пам'яті та Примирення 8 травня, зі слоганом «Ніколи знову» та червоним маком як головним комеморативним символом.

Разом з тим, революція Гідності хоча і мала наслідком прихід до влади проєвропейського уряду, не призвела до суттєвої зміни політичного ландшафту на місцевому рівні у Південних та Східних регіонах. ПР після перемоги Революції Гідності фактично припинила діяльність, але більшість її діячів увійшла до новоствореного Опозиційного блоку (ОБ), таким чином йшлося скоріше про ребрендинг. На виборах 2015 р. до Криворізької міської ради депутати від Опозиційного блоку отримали більшість голосів (45,3%)<sup>2</sup>, електоральні симпатії криворізьців не змінилися і у 2020 році. Тоді на виборах до міської ради дві політсили, що презентували раніше афільованих з ПР місцевих політиків, Блок Вілкула «Українська перспектива» та ОПЗЖ набрали 30,88% та 14,36% голосів відповідно [У Кривому Розі оголосили].

Вже назва нового утворення відбивала його позиціонування щодо нового уряду. У 2014 р. відзначення Дня Перемоги було використано ОБ для демонстрації власного впливу на місцях. Одночасно, на тлі новацій у підходах до комеморації, що просувалися УНП, новою опозицією було актуалізовано тему «захисту Перемоги», збереження попередньої моделі комеморації [Хелльбек, Титаренко, 2016].

Вже назва нового утворення відбивала його позиціонування щодо нового уряду. У 2014 р. відзначення Дня Перемоги було використано ОБ для демонстрації власного впливу на місцях. Одночасно, на тлі новацій у підходах до комеморації, що просувалися УНП, новою опозицією було актуалізовано тему «захисту Перемоги», збереження попередньої моделі комеморації [Хелльбек, Титаренко, 2016].

Кривий Ріг не став виключенням щодо перетворення відзначення Дня Перемоги у 2014 р. на політичну демонстрацію. Міська влада організувала велелюдні акції. Загалом стиль організації комеморативних заходів у районах відповідав практикам попередніх років. Але в цьому році вони пройшли без участі військової техніки, і з мінімальною присутністю військовослужбовців. Головною ж новацією стала присутність у більшості районів у

складі учасників ходи людей, які несли на палицях портрети учасників ДСВ, хоча на відміну від загальноміської церемонії 8 травня, це відтворення «Безсмертного полка» не акцентувалося як окремий елемент церемонії<sup>3</sup>. Разом з тим, вже обійшлися без масового використання георгіївських стрічок, на той час ще офіційно не заборонених, але вже дискредитованих як проросійський символ, втім червоні прапори були присутні. Колони учасників районних церемоній, з кольоровими повітряними кульками та великою кількістю дітей, виглядали саме як святкова демонстрація. Але показово також, ще перед деякими групами учасників неслися розгорнуті транспаранти із назвами підприємств або навчальних закладів [Червоний гірник, 2014; krnews.ua, 2014a, krnews.ua, 2014b; krivoyrog-TV, 2014; Vladimir, 2014]. Це мало презентувати участь «трудових колективів», детальніше про нюанси такого залучення мова піде далі.

9 квітня 2015 р. Верховна Рада прийняла закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Однак він набув чинності лише 21 травня. Тож на святкуванні 70-ї річниці Перемоги у Кривому Розі ще були присутні червоні прапори. Загалом, у 2015 році районні церемонії пройшли подібно до стилю вищеописаних заходів 2013 р. у Центрально-Міському районі, хоча включали тепер і елементи «Безсмертного полку», окрім уніформованих школярів у заходах брали участь і школярі, що несли на палицях портрети учасників ДСВ [Червоний гірник, 2015; Сергей Воронин, 2015; Город Амбер, 2015; Саша Леон, 2015; Центр Міжрегіональний, 2015; Vladimir, 2015].

У 2016 р., не зважаючи на офіційне запровадження Дня Пам'яті та Примирення 8 травня, Кривий Ріг продовжував відзначати саме День Перемоги, у звичному для останніх років стилі [Перший Міський телеканал, 2016a; Перший Міський телеканал, 2016b; «Цей день...» 2016; krnews.ua, 2016; Перший Криворізький, 2016]. У візуальному оформленні заходів були відсутні георгіївські стрічки та червоні прапори, але також і не використовувалися червоні маки та комеморативні слогани, які просував УНП. Найлюдніші заходи, за участі міського керівництва, цього року відбулися у Покровському районі (і тому їх можна інтерпретувати як головну міську акцію). Тут центральною частиною дійства став «Марш Перемоги», фактично той же «Бессмертный полк», серед учасників якого було багато молоді старшого шкільного віку та людей, що несли логотипи своїх організацій [Сергей Воронин, 2016; Виктория Кузнецова, 2016; ІА «Кривбас Он-лайн», 2016].

Отже, у районних заходах також зберігалася і власне комеморативна функція, але сприймалася вторинною. У такому вигляді ці демонстрації й візуально, і за функцією наближаються до традицій пізньорадянських травневих та листопадових

<sup>1</sup> Про зміну дискурсу у законодавчих актах див. [Гриченко 2019, с. 138–170; Klymenko 2020; Yurchuk 2017].

<sup>2</sup> Підраховано на основі [Повідомлення 2015].

<sup>3</sup> Див. про цю акцію [Fedor, 2017; Курилла, 2018]. В українському контексті «Бессмертный полк» трактувався як проросійська акція, в

першу чергу через відтворення російських практик і використання її Росією для просування власного культурного впливу. Див., наприклад визначення у Матеріалах Українського інституту Національної пам'яті [Матеріали..., 2021] та [Пастушенко, 2017, с. 247–248].

демонстрацій, які виступали презентацією підтримки трудящими курсу партії, але не мали особливого внутрішнього сенсу для їхніх рядових учасників [Пенькова, 2006, с. 117–118, Габолич, 2020а, с. 12]. У цьому випадку йшлося про демонстрацію підтримки містянами курсу місцевої влади. Власне, міський голова Юрій Вілкул так прокоментував масовість заходів 2016 року: *«Сьогодні на Марш Перемоги та інші святкові заходи... прийшли десятки тисяч криворізьців. Ми об'єдналися навколо справжніх цінностей. Криворізьці не раз доводили, що якими б важкими не були часи – вони здатні об'єднуватися навколо правди і добра та перемогати»* [ІА «Кривбас Он-лайн», 2016]. Разом з тим, ініціатива подібної демонстрації походила від місцевої влади: містянам добре відомі практики залучення до участі у подібних акціях «за рознарядкою», що стосувалося в першу чергу працівників комунальних установ та підприємств, а також учнів, вчителів та студентів [Перший Криворізький, 2018а; Кривой Рог LIFE, 2018а; Кривой Рог LIFE, 2018b], «мобілізувати» робітників до участі могли й приватні підприємства, зацікавлені у збереженні гарних відносин із місцевою владою [Gorbach, 2024]. Ця ситуація є локальним проявом практики використання «адміністративного ресурсу» [Allina-Pisano, 2010]. Втім, звісно, це не виключає також долучення (як і у попередні роки) якоїсь кількості містян і за власної ініціативи. У такому випадку, вірогідно, активісти комеморації БВВ/ДСВ були одночасно і симпатиками політичних сил, дотичних до організації церемоній.

### День Перемоги, ветерани АТО та нова війна.

3 весни 2014 р. важливою обставиною, що визначала життя країни, було проведення Анти-терористичної операції на сході України (АТО, з квітня 2018 р. офіційно трансформована в Операцію об'єднаних сил, ООС. Далі для спрощення весь час вживається означення АТО). У Кривому Розу перетин офіційної комеморації полеглих в АТО/ООС та Другої Світової війни був присутнім вже з літа 2014 р. Він полягав як у виборі місця для нових меморіалів поруч з основним міським меморіалом ДСВ, так і в акцентованій участі учасників АТО або родин загиблих у міських комеморативних акціях ДСВ [Shatalov, 2023].

У 2017 р. присутність людей у сучасному українському однострої у якості окремих груп учасників стала помітною і на районних заходах до Дня Перемоги. До комеморацій стали долучатися ветерани АТО [Перший Міський телеканал, 2017]. Найбільш акцентовано вони репрезентували себе у Центрально-Міському районі, пройшовши із символікою батальйону «Кривбас», сформованого у місті у 2014 р. [Перший Міський телеканал 2017b; Перший Криворізький, 2017; ТРК Рудана, 2017]. Наступного року присутність ветеранів «Кривбасу» на заходах у районі помітно розширилася, тепер це була не тільки піша група, але і три автівки із символікою підрозділу [Перший Криворізький, 2018b]. В інших деталях склад учасників та стиль проведення мало відрізнявся від попередніх років, як і в решті районів міста.

За умов відсутності комунікації цієї акції, можливі різні варіанти інтерпретації участі ветеранів АТО у ході, в тому числі й демонстрація таким чином підтримки історичної політики місцевої влади. Разом з тим, вірогідна і зворотна інтерпретація – участь ветеранів російсько-української війни як протиставлення відтворенню (проросійського) «Безсмертного полку» у ході. У цьому випадку, втім, важливо враховувати неоднорідність ветеранського середовища АТО, і що мова йде про окремі групи, які могли мати різні відносини з міською владою та, відповідно, власні мотиви долучення до комеморацій.

Долучення ветеранів АТО до урочистої ходи у Саксаганському районі у 2018 р. мало явний протестний характер. Використання партійної символіки ОБ було помітно і в інших районах, але тут вся хода візуально нагадувала партійний захід Опозиційного Блоку, втім, такою вона була і по суті. Оформлення було побудоване довкола теми миру: процесію відкривала дівчина у національному українському вбранні з фігурою голуба у руках та декілька хлопців у національному строї. За ними слідували люди із прапорами областей України, група різновікових учасників із кольоровими повітряними кульками, крокували дівчата із білими повітряними кульками з силуетами голубів, та муніципальний оркестр. Але наступна група явно дисонувала з цими учасниками: це були чоловіки у сучасній камуфляжній формі, із державними та червоно-чорними прапорами. За ними йшла основна група учасників ходи, перед якою несли банер із написом «Марш миру», у її голові був міський голова, депутати ВР від ОБ. У більшості учасників в руках були повітряні кульки білого, синього та жовтого кольорів, із поздоровленнями від одного з депутатів від ОБ. Також частина учасників несла портрети радянських учасників ДСВ [Перший Криворізький, 2018c].

Примітно, що багато присутніх вже мали на одязі зображення червоних маків. Журналістка, яка вела пряму трансляцію, зауважила, що основу учасників «Маршу миру» складають працівники виконкомів та вчителі. Запитані нею дівчата-школярки зізналися, що мають видані у школі зображення невідомих їм людей. Втім, були присутні та містяни, які за власною ініціативою долучилися до акції. Завершилася хода церемонією пам'яті біля меморіального комплексу, яка включала запалення вічного вогню, промови посадовців та вокально-музичні театралізовані номери за участю дитячо-юнацьких колективів. На цій частині були присутні й нечисленні ветерани [Перший Криворізький, 2018d]. (Станом на 2017 р. у місті рахувалося 12 тисяч ветеранів ДСВ, з них лише 265 власне учасників бойових дій) [Перший Міський телеканал, 2017c].

Як назва, так і візуальне оформлення ходи стосувалися теми миру. Однак при цьому йшлося не про пацифізм взагалі, а про політичну повістку ОБ. Серед основних лозунгів цієї політсили йшлося про необхідність якнайшвидшого «встановлення миру на Донбасі» – для чого пропонувалося розпочати прямі переговори з сепаратистськими урядами (таким чином фактично визнавши їх правосильними дієвцями та знімаючи відповідальність за окупацію Луганської та

Донецької областей з Росії), надати автономію регіону та провести широку амністію для сепаратистів. Масовість ходи мала засвідчити підтримку містянами цього курсу. Натомість використання на святкуванні Дня Перемоги червоно-чорних прапорів УПА (традиція їхнього використання з 2014 р. дозволяє трактувати їх ширше як «прапори патріотів», «прапори націоналістів» або «прапори України, що бореться») ветеранами АТО, було явним викликом для ОБ з його «мирною» риторикою, тим більше на святкуванні радянського за походженням та ідеологією свята. Це була демонстрація незгоди ветеранів із можливістю примирення з сепаратистами. Журналістці, яка вела пряму трансляцію, вони повідомили, що їхня участь була непланованою з боку організаторів. А разом з тим, сутичок між представниками двох таборів не було зафіксовано.

Таким чином, якщо сама організація комеморацій Дня Перемоги з ігноруванням рекомендацій УІНП та просуванням власної політичної повістки була опозиційною акцією відносно позиції центрального уряду, то долучення атовців – опозиційною акцією відносно міської церемонії. Їхня участь також свідчить про первинність протесту як мотиву участі. За бажанням, у випадку незгоди з позицією організаторів офіційної акції, можна було організувати власну комеморативну акцію в інший час або в іншому місці.

У такому ж стилі, із «Безсмертним полком», ветеранами АТО та «уніформованими» школярами, районні заходи пройшли й у 2019 р. Однак, виглядає, це був останній рік в історії масових відзначень Дня Перемоги у районах міста. Карантинні обмеження у зв'язку з пандемією COVID-19 та стали причиною скасування районних урочистостей 9 травня у 2020 р. Все відзначення Дня Перемоги обмежилось покладанням квітів до братських могил та пам'ятників нечисленними містянами (кількість учасників цих самоорганізованих комеморацій помітно контрастувала з людністю заходів у попередні роки) [Перший Криворізький, 2020; БРАТЬЯ Кривой Рог, 2020]. Наступного року тільки в Інгупецькому районі пройшла хода у звичному стилі, за участі міського голови та голів всіх районних рад, фактично замістивши загальноміську церемонію [Перший Міський телеканал, 2021]. В інших районах обмежились лише офіційними покладаннями квітів до братських могил, без промов, пісень і танців [ТРК Рудана, 2021; Перший Криворізький, 2021a; Перший Криворізький, 2021b]. В перший рік повномасштабної російсько-української війни, у травні 2022 року з огляду на загрозу російських обстрілів публічні заходи не проводилися, комеморація обмежилася лише самостійним покладанням квітів містянами.

Тоді ж Олександром Вілкулом, найвпливовішим місцевим політиком та активістом комеморації ДСВ у попередні два десятиріччя, було задекларовано, що віднині Кривий Ріг відзначатиме День Перемоги (sic!) 8 травня, разом з Європою, а не синхронно з Росією 9-го [Перший Міський телеканал, 2022]. Як бачимо, на це рішення вплинула не рецепція ініціатив УІНП із комеморацією Дня Пам'яті та Примирення, а ситуація повномасштабної війни та бажання символічного дистанціювання від агресора. На загально-

державному рівні ця зміна буда остаточно затверджена наступного року, коли 25 травня парламент встановив «День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» 8 травня, визначивши його вихідним днем. Натомість «День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні» 9 травня було скасовано.

У 2023, 2024 та 2025 р. відзначення Дня Перемоги у районах пройшло 8-го травня у формі урочистих покладань квітів до пам'ятників та братніх могил, без організації урочистої ходи. Але передбачити, який напрям комеморація Дня Перемоги матиме по закінченню російсько-української війни зараз важко. Очевидно, що величезний вплив матимуть перші повоєнні місцеві вибори, але також і інші фактори – зміна загальнополітичної кон'юнктури, концентрація передусім на вшануванні жертв російсько-української війни та повний відхід ветеранів ДСВ.

**Висновки.** Приклад ситуації Кривого Рогу демонструє, що для розуміння ситуації пам'яті та комеморації ДСВ в Україні недостатньо обмежуватися аналізом лише ініціатив державних агентів регулювання пам'яті. На місцях вони могли не засвоюватися, або засвоюватися лише у випадку введення прямих обмежень. Місцева політика пам'яті щодо ДСВ, зокрема і стиль комеморації Дня Перемоги, більшою мірою визначалася місцевою владою та її політичною позицією. Неприйняття пропонованих на державному рівні змін або використання в комемораціях елементів типу відтворення «Безсмертного полку» слугувало одним з засобів політичної боротьби, зокрема і демонстрації своєї опозиційності до центру.

Також аналіз практик публічної комеморації Дня Перемоги на районному рівні у Кривому Розі, дозволяє констатувати зміну їхньої функції протягом періоду незалежності. Не йдеться про День Перемоги як одну і ту саму за внутрішнім змістом дату у 1992 і 2021 р. У радянський та ранній пострадянський період для церемоній зі значною залученістю ветеранів ДСВ основною функцією зберігалася комеморативна, вшанування пам'яті полеглих та подвигу живих учасників ДСВ. Однак з середини 2000-х років помітною стає політизація заходів, яка особливо посилилася після 2014 р. Місцеві політичні еліти використовували комеморативні заходи до Дня Перемоги для демонстрації власного впливу у місті та просування власної політичної повістки, маніфестуючи також спротив урядовим ініціативам у сфері політики пам'яті. Комеморативна функція при цьому зберігалася, але ставала більш формальною.

З 2010-х років фіксується зміна складу учасників. Участь ветеранів ДСВ, внаслідок відходу їхнього покоління, стає радше символічною, натомість додаються нові групи. Через це також змінюється зміст та сутність церемоній. Можна вести про «парадизацію» акцій, але передусім заходи набувають вигляду карнавалізованих дійств, що підсилюється розширенням вокально театралізованої частини як доповнення до мітингів. З одного боку це свідчить про поширення практик перформативної комеморації Дня Перемоги, які поширюються на початок 2010-х років на пострадянському просторі. З іншого ж вказує на те, що з власне комеморативної акції, ходи перетворю-



ються на святкові процесії.

Таким чином, аналіз криворізької ситуації засвідчує як значну специфіку локальної ситуації відносно загальнодержавних ініціатив у сфері

політики пам'яті, так і необхідність нюансованого аналізу практик комеморації ДСВ у хронологічній перспективі, оскільки «День Перемоги» у 1991 р. та 2015 р. у місті мали відмінне значення та суть.

### Список використаних джерел

- «Цей день нам не забути ніколи...», 2016. *Червоний гірник*, 12 травня, с. 1–2, 10–11.  
1418 днів, які врятували світ, 1994. *Червоний гірник*, 11 травня, с. 1.
- Allina-Pisano, Jessica. 2010. Social Contracts and Authoritarian Projects in Post-Soviet Space: The Use of Administrative Resource, *Communist and Post-Communist Studies* 43(4), p. 373–382. doi:10.1016/j.postcomstud.2010.10.001.
- Andreyhomed, 2013. *Кривой Рог, марш на 9 мая Октябрьский район* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=SdWWjSokvIE> (дата візиту: 25.08.2025).
- Fedor J., 2017. Memory, Kinship, and the Mobilization of the Dead: The Russian State and the “Immortal Regiment” Movement, Eds. Fedor J, Kangaspuro M., Lassila J., Zhurzhenko T. *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*, p. 307–344.
- Gabowitsch M., 2022. Victory Day before the cult: War commemoration in the USSR, 1945 – 1965, Ed. by Hoffmann D. L. *The Memory of the Second World War in Soviet and Post-Soviet Russia* Routledge, p. 64–85.
- Gdaniec C., Gabowitsch M., Makhotina E. (eds), 2017. *Kriegsgedenken als Event. Der 9. Mai 2015 im postsozialistischen Europa*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 345 s.
- Gorbach D., 2024. *The Making and Unmaking of the Ukrainian Working Class. Everyday Politics and Moral Economy in a Post-Soviet City*, New York; Oxford: Berghahn Books, 2024 [e-book].
- Jilge W., 2006. The Politics of History and the Second World War in Post-Communist Ukraine (1986/1991 – 2004/2005), *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, Bd. 54, H. 1, p. 50–81.
- Kasianov G., 2022. *Memory Crash. The Politics of History in and around Ukraine 1980s – 2010s*, Budapest: Central European University Press, 424 p.
- Klymenko L., 2020. The Changed Paradigm of World War II Commemoration in Ukraine After Crimea’s Annexation, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 33, №. 4, p. 517–520.
- Kolstø P., 2016. Symbol of the War – But Which One? The St George Ribbon in Russian Nation-Building, *Slavonic and East European Review*, Vol. 94, №4, p. 660–701.
- krivoyrog-TV, 2014. *ПАРАД ПОБЕДЫ 9 МАЯ В ИНГУЛЕЦКОМ РАЙОНЕ Г. КРИВОГО РОГА* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=PQdWd9ZUSEo> (дата візиту: 25.08.2025).
- krnews.ua, 2014a. *В Кривом Роге маршировал «Бессмертный полк»* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=VM0pR5756EM> (дата візиту: 25.08.2025).
- krnews.ua, 2014b. *«Бессмертный полк», запись он-лайн трансляции, 9 мая, Кривой Рог* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=QauJh6mXUGA> (дата візиту: 25.08.2025).
- krnews.ua, 2016. *Кривой Рог первым в Украине - в 4 утра начал праздновать 9 мая* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=oLUGkOCEQjQ&t=607s> (дата візиту: 25.08.2025).
- Osipian, A., 2015. Historical myths, enemy images, and regional identity in the Donbass insurgency (spring 2014), *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, Vol. 1, №. 1, p. 109–140.
- Osipian, A., 2020. World War II memory politics in Russia and Ukraine and their uses during the conflict in the Donbas (spring–summer 2014). Eds. Amacher K., Portnov A., Serhienko V., *Official History in Eastern Europe*. Osnabrück: Fibre, p. 268–290.
- Osipian, Ararat L., Osipian, Aleksandr L., 2012. Regional Diversity and Divided Memories in Ukraine: Contested Past as Electoral Resource, 2004 – 2010, *East European Politics and Societies*, Vol. 26, №. 3, p. 616–642.
- Shatalov D., 2023. Intertwined Memories of Kryvyi Rih: the ATO, Second World War, and the Cossacks. *Etnografia Polska*, vol. 67, №. 1–2, p. 71–93. DOI: <https://doi.org/10.23858/EP67.2023.3322>
- Shatalov D., 2025. The Second World War and future monuments to the ongoing Russo–Ukrainian war in Kryvyi Rih. Klimenko N., Bareikytė M., Sereda V. (eds.). *Images and Objects: Russia's War against Ukraine*, Bielefeld, p. 229–259.
- Vladimir, 2014. *9 мая* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=SJcApwprU5I> (дата візиту: 25.08.2025).
- Vladimir, 2015. *Терновской район* <https://www.youtube.com/watch?v=VKTGaFZkOqo> (дата візиту: 25.08.2025).
- Yurchuk Y., 2017. Global symbols local meanings: the ‘Day of Victory’ after Euromaidan. Eds. Beichelt T. and Worschech S., *Transnational Ukraine? Networks and Ties That Influence Contemporary Ukraine* Stuttgart: Ibidem-Verlag, p. 89–111.
- Zelče V., 2018. The Transformation of ‘Holiday’ in Post-Soviet Space: Celebrating Soviet Victory Day in Latvia. *Europe-Asia Studies*, 2018, Vol. 70, №. 3, April 2018, p. 388–420.
- Архипова А. и другие, 2017. Война как праздник, праздник как война: перформативная коммеморация Дня Победы, *Антропологический форум*, №33, с. 84–122.
- Бахтин М., 2002. *Собрание сочинений. Т. 6.*, Москва: Русские словари, Языки славянской культуры, 799 с.
- БРАТЪЯ Кривой Рог, 2020. День Победы - Государственный Праздник! Кривой Рог Ц-гор. район 9 дня мая 2020г. от Р.Х. 23 [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=9ixK5asycDA> (дата візиту: 26.08.2025).
- Будемо гідними подвигу! Репортаж про святкування дня Перемоги, 1990. *Червоний гірник*, 11 травня, с. 1.
- Ваньке А., 2020. Коллективные эмоции и народное тело праздника: День Победы на Поклонной горе. Ред. Габович М. *Памятник и праздник: этнография Дня Победы*, Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 108–123.
- Велич всенародної шани, 1985. *Червоний гірник*, 12 травня, с. 3.
- Виктория Кузнецова, 2016. Бессмертный полк Кривой Рог 2016 ДЕНЬ ПОБЕДЫ [Online]. Доступно: [https://www.youtube.com/watch?v=B7hkCLNu2\\_4](https://www.youtube.com/watch?v=B7hkCLNu2_4) (дата візиту: 25.08.2025).
- Відзначення 66-ї річниці визволення м. Кривого Рогу від фашистських загарбників [Online]. Доступно: <https://kr.gov.ua/novini/190210790779539> (дата візиту: 25.08.2025).
- Воронова Т., 1968. Як тоді, на світанку..., *Червоний гірник*, 11 травня, с. 1.
- Габович М. (ред), 2020b. *Памятник и праздник: этнография Дня Победы*, Санкт-Петербург: Нестор-История, 2020, 416 с.
- Габович М., 2020. *Памятник и праздник: этнография Дня Победы*. Ред. Габович М., *Памятник и праздник: этнография Дня Победы*, Санкт-Петербург: Нестор-История, 2020, с. 8–26.

- Город Амбер, 2015. Шествие. Праздник 9 Мая!!! город Кривой Рог. <https://www.youtube.com/watch?v=pPEB4xDPZto>
- Гриневич В., 2011. Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, Вип. 4, с. 111–127.
- Гриценко О., 2014. *Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України*, Київ: К.І.С., 352 с.
- Гриценко О., 2017. *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994 – 2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати*, Київ: «К.І.С.», 1136 с.
- Гриценко О., 2019. *Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище*, Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 319 с.
- День Перемоги і його місце в історичній пам'яті українців: який сенс громадяни вкладають у цю дату? [Online]. Доступно: <https://dif.org.ua/article/den-peremogi-nad-natsizmom-i-yogo-mistse-v-istorichniy-pamyati-ukraintsiv-yakiy-sens-gromadyani-vkladayut-u-tyu-datu> (дата візиту: 25.08.2025).
- ІА «Кривбас Он-лайн», 2016. 9 мая в Кривом Роге прошел Марш Победы в память о подвиге нашего народа и с призывом восстановить мир в Единой Украине [Online]. Доступно: <https://krnews.ua/news/45974> (дата візиту: 25.08.2025).
- Інформація «Про результати виборів в багатомандатному виборчому окрузі Криворізької міської ради», 2006. *Червоний Гірник*, 4 квітня, с. 2.
- Ім долю відміряла війна. Репортаж з святкування Дня Перемоги, 1988. *Червоний гірник*, 11 травня, с. 1.
- Касьянов Г. (ред.), 2018. *Політика і пам'ять. Дніпро – Запоріжжя – Одеса – Харків. Від 1990-х до сьогодні*, Львів: ФОП Шумилович, 240 с.
- Келли К, Сиротинина С., 2008. «Было непонятно и смешно»: праздники последних десятилетий советской власти и восприятие их детьми. *Антропологический форум*, №8, с. 258–299.
- Киридон А. М., 2023. Концепти «пам'ять» і «постпам'ять»: теоретичний дискурс, *Пам'ять про Другу світову війну: переможці та переможені*, Київ, с. 5–38.
- Козлова Д. Про Другу світову війну та Подолання минулого: пам'ятання і забуття, *Україна модерна* [Online]. Доступно: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kozlova-memory-and-oblivion> (дата візиту: 26.08.2025).
- Кривбас святкує День Перемоги, 1996. *Червоний гірник*, 14 травня, с. 1–2.
- Кривбас святкує Перемогу, 1995. *Червоний гірник*, 11 травня, с. 1–2.
- Кривой Рог LIFE, 2018а. В Кривом Роге активисты выступили против привлечения детей к репетициям праздника к 9 мая (фото) [Online]. Доступно: <http://krlife.com.ua/news/v-krivom-roge-aktivisty-vystupili-protiv-privlecheniya-detei-k-repetitsiyam-prazdnika-k-9-maya-> (дата візиту: 26.08.2025).
- Кривой Рог LIFE, 2018б. 9 Мая – опасный праздник [Online]. Доступно: <http://krlife.com.ua/news/9-maya-opasnyi-prazdnik-v-krivom-roge-detei-vystroili-sherengoi-vdol-tramvaynykh-putei-i-dorogi> (дата візиту: 26.08.2025).
- Кривой Рог, 2013. *Парад Победы (последний) 9 мая 2013г* [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=nFizPPnV15A> (дата візиту: 25.08.2025).
- Курилла И., 2018. «Бессмертный полк»: «праздник со слезами на глазах», парад мертвецов или массовый протест? Споры о смысле и перспективах нового праздничного ритуала, *Контрапункт*, №12, с. 1–11.
- Лисенко О., Пастушенко Т., 2025. «Велика Перемога» у «Великій Вітчизняній війні» як радянсько-російський колоніальний проєкт, *Український історичний журнал*, №2, с. 60–80. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2025.02.060>.
- Любарець А., 2016. Відзначення 9 травня як дзеркало української політики пам'яті (2005 – 2015), *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, Вип. 28, с. 176–189.
- Матеріали Українського інституту національної пам'яті до відзначення Дня пам'яті та примирення (8 травня) та Дня перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (9 травня), 2021 [Online]. Доступно: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2021/05/07/Materialy.UINP.vidznachenny-a.08.05-09.05\\_07\\_05.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2021/05/07/Materialy.UINP.vidznachenny-a.08.05-09.05_07_05.pdf) (дата візиту: 25.08.2025).
- Нас переможно партія веде, 1980. *Червоний гірник*, 11 травня, с. 2–4.
- Немає свята, чистішого над це, 1992. *Червоний гірник*, 12 травня, с. 1.
- Ніхто не забутий, ніщо не забуто, 1976. *Червоний гірник*, 11 травня, с. 1–2.
- Пам'ять стукає у серце. Репортаж про святкування дня Перемоги, 1989. *Червоний гірник*, 12 травня, с. 1.
- Паніотто В., Ставлення українців до державних свят, лютий та квітень, 2021 [Online]. Доступно: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1036&page=1&t=9> (дата візиту: 25.08.2025).
- Пастушенко Т. В., Титаренко Д. М., Чебан О. І., 2016. 9 травня 2014 – 2015 рр. в Україні: старі традиції – нові церемонії відзначення, *Український історичний журнал*, №3, с. 106–124.
- Пастушенко Т., 2017. Відзначення Дня перемоги в Україні в контексті суспільно-політичних подій 2013 – 2014 рр. «Декомунізація» свята як спроба ревізії радянського минулого, *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка праць*, Вип. 6, с. 258–267.
- Пастушенко Т., 2020. Війна пам'яті в часи війни: відзначення перемоги над нацизмом після Революції Гідності, *Суспільно-політична активність та історична пам'ять єврейської спільноти в контексті євроінтеграції України*, Київ, с. 233–259.
- Пенькова О., 2006. *Традиції, свята та обряди населення Східної України в 1960 – 1980-х рр. Державна політика і повсякденне життя*. Дис. ... канд. іст. наук, Донецьк, 264 с.
- Перший Криворізький, 2016. 9-е мая Кривой Рог 09.05.2016 [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=pjQEuHqCOGI> (дата візиту: 25.08.2025).
- Перший Криворізький, 2017. Минута молчания и возложение цветов [Online]. Доступно: <https://1kr.ua/ua/news-32937.html> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Криворізький, 2018а. Дань традиции или эксплуатация детей? [Online]. Доступно: <https://1kr.ua/news-40407.html> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Криворізький, 2018б. День Перемоги у Центрально-Міському районі [Online]. Доступно: <https://www.facebook.com/1KR.UA/videos/1772988602768811/?t=430> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Криворізький, 2018с. На проспекті Володимира Великого відбувається хода, приурочена до Дня Перемоги над нацизмом [Online]. Доступно: <https://www.facebook.com/1KR.UA/videos/1772892442778427/?t=1566> (дата візиту: 26.08.2025).

- Перший Криворізький, 2018d. Проросійська акція у Кривому Розі [Online]. Доступно: <https://www.facebook.com/1KR.UA/videos/1772916546109350/?t=1721> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Криворізький, 2020. День Перемоги во время карантин: криворожане несут цветы к памятникам павшим солдатам во Второй мировой войне [Online]. Доступно: <https://1kr.ua/news-57542.html> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Криворізький, 2021a. Без речей и музыки: Саксаганцы почтили память земляков, погибших во Второй мировой войне [09.05.2021] [Online]. Доступно: <https://1kr.ua/news-64701.html> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Криворізький, 2021b. У Довгинцівському районі Кривого Рогу вшанували загиблих під час війни [Online]. Доступно: <https://1kr.ua/news-64683.html> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2016a. Терновской район Кривого Рога отпраздновал День Победы на кургане «Могила Баба» [Online]. Доступно: <https://one.kr.ua/news/3861> (дата візиту: 25.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2016b. Полевая кухня и «фронтальная стопка»: в Долгинцевском районе Кривого Рога чествовали ветеранов [Online]. Доступно: <https://one.kr.ua/news/3853> (дата візиту: 25.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2017a. Праздник в Долгинцевском районе [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=oaMbUld6tQ> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2017b. День пам'яті та примирення і день Перемоги у Кривому Розі [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=jLWeVOBNHEM> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2017c. Вечная память героям: в Кривом Роге почтили соотечественников, павших во время Второй Мировой войны [Online]. Доступно: <https://one.kr.ua/news/9296> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2021. Жители Ингулецкого района Кривого Рога первыми начали празднование Дня Победы [Online]. Доступно: <https://one.kr.ua/news/34700> (дата візиту: 26.08.2025).
- Перший Міський телеканал, 2022. У Кривому Розі до Дня перемоги привели до ладу монументи, пам'ятники та братські могили [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=cFITUiDQ5Q8> (дата візиту: 25.08.2025).
- Повідомлення Криворізької міської виборчої комісії, 2015. Червоний Гірник, 6 листопада, с. 4.
- Портнов А., Портнова Т., 2011. Цена Победы. Война и конкуренция ветеранов в Украине, В памяти и добром здравии. Старшее поколение, общество и политика, Москва: Весь Мир, с. 21–34.
- Примаченко Я., 2017. Радянське vs націоналістичне: протистояння дискурсів і практик у пострадянській Україні, *Studia Universitatis Moldaviae. Seria "Științe umaniste"*, №10 (110), с. 267–278.
- Рекомендації по відзначенню Свята Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, 1981. Київ, 64 с.
- Саша Леон, 2015. Парад 9 мая День Победы (Центрально Городской район Кривой Рог) 2015 год [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=fjqNZK1IRL4> (дата візиту: 25.08.2025).
- Святують трудящі гірничорудного Кривбасу, 1965. Червоний гірник, 10 травня, с. 4.
- Свято Перемоги в Кривбасі, 1993. Червоний гірник, 11 травня, с. 1–2.
- Сергей Воронин, 2013. Воронин. 9 МАЯ ДЕНЬ ПОБЕДЫ г. КРИВОЙ РОГ 2013 года [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=-8nLkqicVw> (дата візиту: 25.08.2025).
- Сергей Воронин, 2015. 70 лет Победы Кривой Рог 9 мая 2015 г <https://www.youtube.com/watch?v=pRpjNJMRg9E> (дата візиту: 25.08.2025).
- Сергей Воронин, 2016. День Победы на 44 квартале 2016 Кривой Рог [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=DtB3E9s6D1U> (дата візиту: 25.08.2025).
- Титаренко Д., 2016. «Враг вновь вступил на нашу землю...»: Велика Вітчизняна / II світова війна в політиці пам'яті на території самопроголошеної ДНР (2014-2016 pp.) [Online]. Доступно: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2399-dmitro-titarenko-vrag-vnov-vstupil-na-nashu-zemlyu-velika-vitchiznyana-ii-svitova-vijna-v-polititsi-ram-yati-na-teritoriji-samoproglashenoji-dnr-2014-2016-rr> (дата візиту: 25.08.2025).
- Той день, що порохом пропах..., 1991. Червоний гірник, 13 травня, с. 1–2.
- Томіліна К., 1980. Музыка великого подвигу. Марш-парад духових оркестрів біля монументу Перемоги. Червоний гірник, 11 травня, с. 1.
- ТРК Рудана, 2017. 9 травня. Криворізький парад на світанку [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=XkFuFKsW3eE> (дата візиту: 26.08.2025).
- ТРК Рудана, 2021. Без коментарів: Кривий Ріг відсвяткував День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні [Online]. Доступно: [https://www.youtube.com/watch?v=md\\_5oQ0KI4](https://www.youtube.com/watch?v=md_5oQ0KI4) (дата візиту: 26.08.2025).
- У Кривому Розі оголосили результати виборів: які партії пройшли до ради та з кого обиратимуть мера [Online]. Доступно: <https://suspilne.media/79379-u-krivomu-rozi-ogolosili-rezultati-viboriv-aki-partii-projsli-do-radi-ta-z-kogo-obirativim-mera/> (дата візиту: 25.08.2025).
- Унікальне видео из 90-х и нулевых!, 2011. Кривой Рог: День Победы 2000 года. Часть 1. [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=YV7LIXY6eT4> (дата візиту: 25.08.2025).
- Унікальне видео из 90-х и нулевых!, 2013. 8-9 мая 1990 год. Кривой Рог, СССР. Парад Победы [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=llM2LRpi99U> (дата візиту: 25.08.2025).
- Усі ми – діти 9-го травня, 1997. Червоний гірник, 13 травня, с. 1.
- Хелльбек Й., Титаренко Д., 2016. «Мы победим, как победили 70 лет назад наши деды и прадеды». Украина: празднование Дня Победы в тени новой войны [Online], *Неприкосновенный запас*, №4 (108). Доступно: <http://magazines.russ.ru/nz/2016/4/my-pobedim-kak-pobedili-70-let-nazad-nashi-dedy-i-pradedy.html> (дата візиту: 25.08.2025).
- Центр Міжрегіональний, 2015. Однажды в МЦППВ 2015 Кривой Рог парад 9 мая Центральный район <https://www.youtube.com/watch?v=jxH4fXtSflg> (дата візиту: 25.08.2025).
- Червоний гірник, 2013. 10 травня, с. 1–7.
- Червоний гірник, 2014. 13 травня, с. 1–4.
- Червоний гірник, 2015. 14 травня. с. 1–3, 12–13.
- Шаталов Д., 2025. Пам'ять та формальний ритуал: Криворізький випадок рецепції комеморацій Дня Перемоги. *Zaporizhzhia Historical Review*, т. 9, №61 (в процесі публікації).
- Юрий Чудновский, 2013. Видео – 9 мая 2013. Парад Кривой Рог. [Online]. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=Pj7XnK1JDvQ> (дата візиту: 25.08.2025).

## References

- 1418 dniv, yaki vryatuvaly svit [1418 days that saved the world], 1994. *Chervonyy hirnyk*, 11 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Allina-Pisano, Jessica. 2010. Social Contracts and Authoritarian Projects in Post-Soviet Space: The Use of Administrative Resource, *Communist and Post-Communist Studies* 43(4), p. 373–82. doi:10.1016/j.postcomstud.2010.10.001 (in English).
- andreyhomed, 2013. *Kryvoy Rog, marsh na 9 maya Oktyabr'skiy rayon* [Kryvyi Rih, march on May 9, Oktyabrskiy district] [9.05.2013], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SdWWjSokvIE> (25.08.2025) (in Russian).
- Arkhipova, A. et al., 2017. Voyna kak prazdnik, prazdnik kak voyna: performativnaya kommemoratsiya Dnya Pobedy [War as a holiday, holiday as war: Performative commemoration of Victory Day], *Antropologicheskyy forum*, №33, p. 84–122 (in Russian).
- Bakhtin, M., 2002. *Sobranie sochineniy*. T. 6 [Collected Works. Vol. 6], Moskva: Russkie slovari, Yazyki slavyanskoy kul'tury, p. 5–300 (in Russian).
- BRAT'YA Krivoy Rog, 2020. Den' Pobedy - Derzhavnyy Prazdnik! Krivoy Rog Ts-gor. rayon 9 dnya maya 2020g. ot R.Kh. 23 [Victory Day - State Holiday! Kryvyi Rih Central City District, May 9, 2020, 23], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9ixK5asycDA> (26.08.2025) (in Russian).
- Budemo hidnymi podvyhu! Reportazh pro svyatkuvannya dnya Peremohy [Let us be worthy of the feat! Report on the Victory Day celebration], 1990. *Chervonyy hirnyk*, 11 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Chervonyy hirnyk*, 2013. 10 travnya, s. 1–7 (in Ukrainian).
- Chervonyy hirnyk*, 2014. 13 travnya, s. 1–4 (in Ukrainian).
- Chervonyy hirnyk*, 2015. 14 travnya, s. 1–3, 12–13 (in Ukrainian).
- Den' Peremohy i yoho mistse v istorychniy pam'yati ukraintsiiv: yakyy sens hromadyany vkladayut' u tsyu datu? [Victory Day and its place in the historical memory of Ukrainians: what meaning do citizens attribute to this date?], URL: <https://dif.org.ua/article/den-peremogi-nad-natsizmom-i-yogo-mistse-v-istorichniy-pamyati-ukraintsiiv-yakyy-sens-gromadyani-vkladayut-u-tsyu-datu> (25.08.2025) (in Ukrainian).
- Fedor J., 2017. Memory, Kinship, and the Mobilization of the Dead: The Russian State and the “Immortal Regiment” Movement. Eds. Fedor J, Kangaspuro M., Lassila J., Zhurzhenko T. *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus* Palgrave Macmillan, p. 307–344 (in English).
- Gabovich M. (ed.), 2020b. *Pamyatnik i prazdnik: etnografiya Dnya Pobedy* [Monument and Holiday: Ethnography of Victory Day], Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya, 2020. 416 s. (in Russian).
- Gabovich, M., 2020. Pamyatnik i prazdnik: etnografiya Dnya Pobedy [Monument and Holiday: Ethnography of Victory Day]. Ed. Gabovich, M. *Pamyatnik i prazdnik: etnografiya Dnya Pobedy*, Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya, 2020. s. 8–26 (in Russian).
- Gabowitsch M., 2022. Victory Day before the cult: War commemoration in the USSR, 1945–1965. Ed. Hoffmann D. L., *The Memory of the Second World War in Soviet and Post-Soviet Russia* Routledge, p. 64–85 (in English).
- Gdaniec C., Gabowitsch M., Makhotina E. (eds), 2017. *Kriegsgedenken als Event. Der 9. Mai 2015 im postsozialistischen Europa*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 345 s. (in German).
- Gorbach D., 2024. *The Making and Unmaking of the Ukrainian Working Class. Everyday Politics and Moral Economy in a Post-Soviet City*, New York; Oxford: Berghahn Books, 2024, [e-book] (in English).
- Gorod Amber, 2015. *Shestvie. Prazdnik 9 Maya!!! gorod Krivoy Rog* [Procession. May 9 Holiday!!! Kryvyi Rih City], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pPEB4xDPZto> (25.08.2025) (in Russian).
- Hellbeck, J., Titarenko, D., 2016. «My pobedim, kak pobedili 70 let nazad nashi dedy i pradedy». Ukraina: prazdnovanie Dnya Pobedy v teni novoy voyny [“We will win, as our grandfathers and great-grandfathers won 70 years ago.” Ukraine: Celebrating Victory Day in the shadow of a new war], *Neprikosnovennyi zapas*, №4 (108). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2016/4/my-pobedim-kak-pobedili-70-let-nazad-nashi-dedy-i-pradedy.html> (25.08.2025) (in Russian).
- Hrynevych, V., 2011. Polityka pam'yati Druhoyi svitovoyi viyny v Ukraini: u poshukakh identychnosti ta konsolidatsiyi [Memory politics of the Second World War in Ukraine: In search of identity and consolidation], *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, Vyp. 4, s. 111–127 (in Ukrainian).
- Hrysenko O., 2014. *Pamiat mistsevoho vyrobnystva. Transformatsiia symbolichnoho prostoru ta istorychnoi pamiati v malykh mistakh Ukrainy* [Locally Produced Memory. Transformation of Symbolic Space and Historical Memory in Small Towns of Ukraine], Kyiv: K.I.S. 352 p. (in Ukrainian).
- Hrysenko, O., 2017. *Prezydenty i pam'yat'. Polityka pam'yati prezidentiv Ukrainy (1994–2014): pidgruntya, poslannya, realizatsiya, rezultaty* [Presidents and memory. Memory politics of Ukrainian presidents (1994–2014): Foundations, messages, implementation, results], Kyiv: «K.I.S.», 1136 s. (in Ukrainian).
- Hrysenko, O., 2019. *Dekomunizatsiya v Ukraini yak derzhavna polityka i yak sotsiokul'turne yavyshche* [Decommunization in Ukraine as state policy and as a socio-cultural phenomenon], Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy; Instytut kul'turologiyi NAM Ukrainy, 319 s. (in Ukrainian).
- IA “Kryvbass On-layn”, 2016. 9 maya v Krivom Roge proshyol Marsh Pobedy v pamyat' o podvige nashego naroda i s pryzvom vosstanovit' mir v Edinoi Ukraini [May 9 in Kryvyi Rih, the Victory March was held in memory of our people's feat and with a call to restore peace in a United Ukraine], URL: <https://krnews.ua/news/45974> (25.08.2025) (in Russian).
- Informatsiya “Pro rezultaty vyboriv v bahatomandatnomu vyborchomu okruzi Kryvoriz'koyi mis'koyi rady” [Information “On the results of elections in the multi-mandate electoral district of the Kryvyi Rih City Council”], 2006. *Chervonyy hirnyk*, 4 kvitnya, s. 2. (in Ukrainian).
- Jilge W., 2006. The Politics of History and the Second World War in Post-Communist Ukraine (1986/1991–2004/2005). *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, Bd. 54, H. 1, p. 50–81 (in English).
- Kasianov G. (ed.), 2018. *Polityka i pamyat'. Dnipro – Zaporizhzhya – Odesa – Kharkiv. Vid 1990-kh do s'ohodni, 2018*. [Politics and Memory: Dnipro – Zaporizhzhia – Odesa – Kharkiv, from the 1990s to Today], Lviv: FOP Shumylovykh, 240 s. (in Ukrainian).
- Kasianov G., 2022. *Memory Crash. The Politics of History in and around Ukraine 1980s–2010s*, Budapest: Central European University Press, 424 p. (in English).
- Kelly, C., Sirotinina, S., 2008. “Bylo neponyatno i smeshno”: prazdniki poslednikh desyatitiy sovetsoy vlasti i vospriyatie ikh det'mi [“It was incomprehensible and funny”: holidays of the last decades of Soviet power and their perception by children], *Antropologicheskyy forum*, №8, s. 258–299 (in Russian).

- Klymenko L., 2020. The Changed Paradigm of World War II Commemoration in Ukraine After Crimea's Annexation. *The Journal Of Slavic Military Studies*, Vol. 33, №4, p. 517–520 (in English).
- Kolsto P., 2016. Symbol of the War – But Which One? The St George Ribbon in Russian Nation-Building, *Slavonic and East European Review*, Vol. 94, №4, p. 660–701 (in English).
- Kozlova D., Pro Druhu svitovu viynu ta Podolannia mynulo: pamiatannia i zabuttia [About World War II and Overcoming the Past: Remembrance and Oblivion], URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/kozlova-memory-and-oblivion> (26.08.2025) (in Ukrainian).
- krivoyrog-TV, 2014. *PARAD POBEDY 9 MAYA V INGUILETSKOM RAYONE G. KRIVOGO ROGA* [Victory Parade on May 9 in Inguilets District of Kryvyi Rih], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PQdWd9ZUSEo> (25.08.2025) (in Russian).
- krnews.ua, 2014a. *V Krivom Roge marshiroval «Bessmertnyy polk»* [In Kryvyi Rih, the “Immortal Regiment” marched, Dzerzhinsky District], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VM0pR5756EM> (25.08.2025) (in Russian).
- krnews.ua, 2014b. “Bessmertnyy polk”, zapis’ on-layn translyatsii, 9 maya, Krivoy Rog [“Immortal Regiment”, online broadcast recording, May 9, Kryvyi Rih], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QauJh6mXUGA> (25.08.2025). (in Russian).
- krnews.ua, 2016. Krivoy Rog pervym v Ukraine - v 4 utra nachal prazdnivat’ 9 maya [Kryvyi Rih was the first in Ukraine to start celebrating May 9 at 4 a.m.], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oLUGkOCEQjQ&t=607s> (25.08.2025) (in Russian).
- Kryvbas svyatkuye Den’ Peremohy [Kryvbas celebrates Victory Day], 1996. *Chervonnyy hirnyk*, 14 travnya, s. 1–2 (in Ukrainian).
- Kryvbas svyatkuye Peremohu [Kryvbas celebrates Victory], 1995. *Chervonnyy hirnyk*, 11 travnya, s. 1–2 (in Ukrainian).
- Krivoy Rog LIFE, 2018a. V Krivom Roge aktivisty vystupili protiv privlecheniya detey k repetitsiyam prazdnika k 9 maya (foto) [In Kryvyi Rih, activists spoke out against involving children in rehearsals for the May 9 holiday (photos)], URL: <http://krlife.com.ua/news/v-krivom-roge-aktivisty-vystupili-protiv-privlecheniya-detei-k-repetitsiyam-prazdnika-k-9-maya-> (26.08.2025) (in Russian).
- Krivoy Rog LIFE, 2018b. 9 Maya – opasnyy prazdnik [May 9 – a dangerous holiday], URL: <http://krlife.com.ua/news/9-maya-opasnyy-prazdnik-v-krivom-roge-detei-vystroili-sherengoi-vdol-tramvaynykh-putei-i-dorogi> (26.08.2025) (in Russian).
- Krivoy Rog, 2013. Parad Pobedy (posledniy) 9 maya 2013g [Victory Parade (the last one) May 9, 2013], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nFizPPnV15A> (25.08.2025) (in Russian).
- Kurilla, I., 2018. “Bessmertnyy polk”: “prazdnik so slezami na glazakh”, parad mertvetsov ili massovyy protest? Spory o smysle i perspektivakh novogo prazdnichnogo rituala [“Immortal Regiment”: “a holiday with tears in the eyes”, a parade of the dead, or a mass protest? Debates about the meaning and prospects of a new festive ritual], *Kontrapunkt*, №12, p. 1–11 (in Russian).
- Kyrydon, A. M., 2023. Kontsepty “pam’iat” i “postpam’iat”: teoretychnyy dyskurs [The “memory” and “postmemory” concepts: the theoretical discourse]. *Pam’iat’ pro Druhu svitovu viynu: peremozhtsi ta peremozheni*. Kyiv, s. 5–38 (in Ukrainian).
- Lysenko O., Pastushenko T., 2025. “Velyka Peremoga” u “Velykiy Vitchyznyaniy viyni” yakadiansko-rosiyskyi kolonialnyi proekt [The “Great Victory” in the Great Patriotic War as a Soviet-Russian colonial project]. *Ukrainskyi istorychnyy zhurnal*, №. 2 (581), s. 60–80. <https://doi.org/10.15407/uhj2025.02.060> (in Ukrainian).
- Lyubarets, A., 2016. Vidznachennya 9 travnya yak dzerkalo ukraiyins’koyi polityky pam’yati (2005–2015) [Commemoration of May 9 as a mirror of Ukrainian memory politics (2005–2015)]. *Aktual’ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn’oyi istoriyi*, Vyp. 28, s. 176–189 (in Ukrainian).
- Materialy Ukrayins’koho instytutu natsional’noyi pam’yati do vidznachennya Dnya pam’yati ta prymyrennya (8 travnya) ta Dnya peremohy nad natsyzmom u Druhiy svitoviy viyni (9 travnya), 2021 [Materials of the Ukrainian Institute of National Memory for the commemoration of the Day of Remembrance and Reconciliation (May 8) and the Day of Victory over Nazism in World War II (May 9)], URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2021/05/07/Materialy.UINP.vidznachennya.08.05-09.05\\_07\\_05.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2021/05/07/Materialy.UINP.vidznachennya.08.05-09.05_07_05.pdf) (25.08.2025) (in Ukrainian).
- Nas peremozhno partiya vede [The party leads us victoriously], 1980. *Chervonnyy hirnyk*, 11 travnya, s. 2–4 (in Ukrainian).
- Nemaye svyata, chystishoho nad tse [There is no holiday purer than this], 1992. *Chervonnyy hirnyk*, 12 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Nikhto ne zabutyi, nishcho ne zabute [No one is forgotten, nothing is forgotten], 1976. *Chervonnyy hirnyk*, 11 travnya, s. 1–2 (in Ukrainian).
- Osipian, A., 2015. Historical myths, enemy images, and regional identity in the Donbass insurgency (spring 2014). *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*, Vol. 1, №. 1, p. 109–140 (in English).
- Osipian, A., 2020. World War II memory politics in Russia and Ukraine and their uses during the conflict in the Donbas (spring–summer 2014). Eds. Amacher K., Portnov A., Serhienko V., *Official History in Eastern Europe*. Osnabrück: Fibre, p. 268–290.
- Osipian, Ararat L., Osipian, Aleksandr L., 2012. Regional Diversity and Divided Memories in Ukraine: Contested Past as Electoral Resource, 2004–2010, *East European Politics and Societies*, Vol. 26, №. 3, p. 616–642 (in English).
- Pam’yat’ stukaye u sertse. Reportazh pro svyatkuvannya dnya Peremohy [Memory knocks at the heart. Report on the Victory Day celebration], 1989. *Chervonnyy hirnyk*, 12 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Paniotto V., Stavlenyya ukraiyintsiv do derzhavnykh svyat, lyuty ta kviten’, 2021 [Attitudes of Ukrainians towards state holidays, February and April, 2021], URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1036&page=1&t=9> (25.08.2025) (in Ukrainian).
- Pastushenko, T., 2017. Vidznachennya Dnya Peremohy v Ukraini v konteksti suspil’no-politychnykh podiy 2013–2014 rr. “Dekomunizatsiya” svyata yak sprobarevizyiradians’koho mynulo [Celebration of Victory Day in Ukraine in the context of socio-political events of 2013–2014. “Decommunization” of the holiday as an attempt to revise the Soviet past], *Pivden’ Ukrayiny: etnoistorychnyy, movnyy, kul’turnyy ta relihiyny vymiry: zbirka prats’*. Vyp. 6, s. 258–267 (in Ukrainian).
- Pastushenko, T., 2020. Viyna pam’yati v chasy viyny: vidznachennya peremohy nad natsyzmom pislya Revolyutsiyi Hidnosti [War of memory in times of war: Commemoration of the victory over Nazism after the Revolution of Dignity], *Suspil’no-politychna aktyvnist’ ta istorychna pam’yat’ yevreys’koyi spil’noty v konteksti yevrointehratsiyi Ukrainy*, Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, s. 233–259 (in Ukrainian).
- Pastushenko, T., Tytarenko, D., Cheban, O., 2016. 9 travnya 2014–2015 rr. v Ukraini: stari tradytsiyi – novi tseremoniyi vidznachennya [9 May 2014–2015 in Ukraine: Old Traditions – New Commemoration Ceremonies], *Ukrayins’kyy istorychnyy zhurnal*, №3, s. 106–124 (in Ukrainian).

- Pen'kova, O., 2006. *Traditsiyi, svyata ta obryady naselennya Shkhidnoyi Ukrainy v 1960 – 1980-kh rr. Derzhavna polityka i povsyakdenne zhyttia* [Traditions, holidays, and rituals of the population of Eastern Ukraine in the 1960s–1980s. State policy and everyday life]. Dys. ... kand. ist. nauk, Donets'k, 264 s. (in Ukrainian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2016. 9-e maya Krivoy Rog 09.05.2016 [May 9, Kryvyi Rih, 09.05.2016], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pjQEuHqCOGI> (25.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2017a. Minuta molchaniya i vozlozhenie tsvetov [Minute of silence and laying of flowers], URL: <https://1kr.ua/ua/news-32937.html> (26.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2018a. Dan' traditsii ili ekspluatatsiya detey? [Tribute to tradition or child exploitation?], URL: <https://1kr.ua/news-40407.html> (26.08.2025). (in Russian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2018b. Den' Peremohy u Tsentral'no-Mis'komu rayoni [Victory Day in the Central City District], URL: <https://www.facebook.com/1KR.UA/videos/1772988602768811/?t=430> (26.08.2025). (in Ukrainian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2018c. Na prospekti Volodymyra Velykoho vidbuvayet'sya khoda, pryurochena do Dnya Peremohy nad natsyzmom [A procession dedicated to the Day of Victory over Nazism is taking place on Volodymyr Velykyi Avenue], URL: <https://www.facebook.com/1KR.UA/videos/1772892442778427/?t=1566> (26.08.2025) (in Ukrainian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2018d. Prorosiys'ka aktsiya u Kryvomu Rozi [Pro-Russian action in Kryvyi Rih], URL: <https://www.facebook.com/1KR.UA/videos/1772916546109350/?t=1721> (26.08.2025) (in Ukrainian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2020. Den' Pobedy vo vremya karantina: krivorozhane nesut tsvety k pamyatnikam pavshim soldatam vo Vtoroy mirovoy voyne [Victory Day during quarantine: Kryvyi Rih residents bring flowers to monuments of soldiers fallen in World War II], URL: <https://1kr.ua/ua/news-57542.html> (26.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2021a. Bez rechey i muzyki: Saksagantsy pochtily pamyat' zemlyakov, pogibshikh vo Vtoroy mirovoy voyne [Without speeches and music: Saksagansky residents honored the memory of compatriots who died in World War II, 09.05.2021], URL: <https://1kr.ua/news-64701.html> (26.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Kryvoriz'kyy, 2021b. U Dovhyntsiivs'komu rayoni Kryvoho Rohu vshanuvaly zahyblykh pid chas viyny [In the Dovhyntsiivsky District of Kryvyi Rih, those who died during the war were honored], URL: <https://1kr.ua/news-64683.html> (26.08.2025) (in Ukrainian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2016a. Ternovskoy rayon Krivogo Roga otprazdnoval Den' Pobedy na kurgane “Mogila Baba” [Ternovskiy District of Kryvyi Rih celebrated Victory Day at the “Mogila Baba” mound], URL: <https://one.kr.ua/news/3861> (25.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2016b. Polevaya kukhnya i “frontovaya stopka”: v Dolgintsevskom rayone Krivogo Roga chestvovali veteranov [Field kitchen and “front-line shot”: Veterans were honored in the Dolgintsevsky District of Kryvyi Rih], URL: <https://one.kr.ua/news/3853> (25.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2017a. Prazdnik v Dolgintsevskom rayone [Holiday in Dolgintsevsky District], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=oaMbUiId6tQ> (26.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2017b. Den' pam'yati ta prymyrennya i den' Peremohy u Kryvomu Rozi [Day of Remembrance and Reconciliation and Victory Day in Kryvyi Rih], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jLWeVOBHxEM> (26.08.2025) (in Ukrainian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2017c. Vechnaya pamyat' geroyam: v Krivom Roge pochtily sootchestvennikov, pavshikh vo vremya Vtoroy Mirovoy voyny [Eternal memory to the heroes: In Kryvyi Rih, compatriots who fell during World War II were honored], URL: <https://one.kr.ua/news/9296> (26.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2021. Zhiteli Inguletskogo rayona Krivogo Roga pervymi nachali prazdnovanie Dnya Pobedy [Residents of Ingulets District of Kryvyi Rih were the first to start celebrating Victory Day], URL: <https://one.kr.ua/news/34700> (26.08.2025) (in Russian).
- Pershyy Mis'kyy telekanal, 2022. U Kryvomu Rozi do Dnya peremohy pryvely do ladu monumenty, pam'yatnyky ta brats'ki mohyly [In Kryvyi Rih, monuments, memorials, and mass graves were restored for Victory Day], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cFITUiDQ5Q8> (25.08.2025) (in Ukrainian).
- Portnov, A., Portnova, T., 2011. Tsena Pobedy. Voyna i konkurentsia veteranov v Ukrainie [The Price of Victory. War and the competition of veterans in Ukraine], *V pamyati i dobromu zdavii. Starshee pokolenie, obshchestvo i politika*, Moskva: Ves' Mir, s. 21–34 (in Russian).
- Povidomlennya Kryvoriz'koyi mis'koyi vyborchoyi komisiyi [Announcement of the Kryvyi Rih City Election Commission], 2015. *Chervonyy hirnyk*, 6 lystopada, s. 4 (in Ukrainian).
- Prymachenko, Ya., 2017. Radyans'ke vs natsionalistychnye: protystoyannya diskursiv i praktyk u postradyans'kiy Ukraini [Soviet vs nationalist: Confrontation of discourses and practices in post-Soviet Ukraine], *Studia Universitatis Moldaviae. Seria “Științe umaniste*, № 10 (110), c. 267–278 (in Ukrainian).
- Rekomendatsiyi po vidznachennyu Svyata Peremohy radians'koho narodu u Velykiy Vitchyznyaniy viyny 1941 – 1945 rokiv, 1981 [Recommendations for the celebration of the Victory Day of the Soviet people in the Great Patriotic War of 1941 – 1945, Kyiv, 64 s. (in Ukrainian).
- Sasha Leon, 2015. *Parad 9 maya Den' Pobedy (Tsentral'no Gorodskoy rayon Krivoy Rog) 2015 god* [Parade on May 9, Victory Day (Central City District, Kryvyi Rih), 2015], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fjqNZK1IRL4> (25.08.2025) (in Russian).
- Sergey Voronin, 2013. *Voronin. 9 MAYA DEN' POBEDY g. KRIVOY ROG 2013 goda* [Voronin. May 9 Victory Day, Kryvyi Rih, 2013], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-8nLkqicVw> (25.08.2025) (in Russian).
- Sergey Voronin, 2015. *70 let Pobedy Krivoy Rog 9 maya 2015 g* [70 Years of Victory, Kryvyi Rih, May 9, 2015], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pRpNJMRg9E> (25.08.2025) (in Russian).
- Sergey Voronin, 2016. Den' Pobedy na 44 kvartale 2016 Krivoy Rog [Victory Day in the 44th Quarter, 2016, Kryvyi Rih], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DtB3E9s6D1U> (25.08.2025) (in Russian).
- Shatalov D., 2023. Intertwined Memories of Kryvyi Rih: the ATO, Second World War, and the Cossacks. *Etnografia Polska*, vol. 67, no. 1–2, p. 71–93. <https://doi.org/10.23858/EP67.2023.3322> (in English)
- Shatalov D., 2025. Pam'yat' ta formal'nyy rytual: Kryvoriz'kyy vypadok retseptsyi komemoratsiy Dnya Peremohy [Memory and formal ritual: the Kryvyi Rih case of reception of Victory Day commemorations], *Zaporizhzhia Historical Review*. Vol. 9, №61 (under publication) (in Ukrainian).

- Shatalov D., 2025. The Second World War and future monuments to the ongoing Russo–Ukrainian war in Kryvyi Rih. Klimenko N., Bareikytė M., Sereda V. (eds.), *Images and Objects: Russia's War against Ukraine*. Bielefeld, p. 229–259 (in English).
- Svyatkuyut' trudyashchi hirnychorudnoho Kryvbasu [Workers of the mining industry Kryvbas are celebrating], 1965. *Chervonyi hirnyk*, 10 travnya, s. 4 (in Ukrainian).
- Svyato Peremohy v Kryvbasi [Victory Day celebration in Kryvbas], 1993. *Chervonyi hirnyk*, 11 travnya, s. 1–2 (in Ukrainian).
- Tomilina, K., 1980. Muzyka velykoho podvyhu. Marsh-parad dukhovnykh orkestriv bilya monumentu Peremohy [Music of the great feat. March-parade of brass bands near the Victory Monument]. *Chervonyi hirnyk*, 11 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Toy den', shcho porokhom propakh... [That day, which smelled of gunpowder...], 1991. *Chervonyi hirnyk*, 13 travnya, s. 1–2 (in Ukrainian).
- TRK Rudana, 2017. 9 travnya. Kryvoriz'kyi parad na svitanku [May 9. Kryvyi Rih parade at dawn], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XkFuFKsW3eE> (26.08.2025) (in Ukrainian).
- TRK Rudana, 2021. Bez komentariy: Kryvyi Rih vidsvyatkuvav Den' peremohy nad natsyzmom u Druhiy svitoviy viyni [No comments: Kryvyi Rih celebrated Victory Day over Nazism in World War II], URL: [https://www.youtube.com/watch?v=md\\_5oQ0KI4](https://www.youtube.com/watch?v=md_5oQ0KI4) (26.08.2025) (in Ukrainian).
- Tsentral'nyi Mizhrehional'nyi, 2015. *Odnazhdy v MTsPPV 2015 Krivoy Rog parad 9 maya Tsentral'nyi rayon* [Once at MTsPPV 2015, Kryvyi Rih, May 9 parade, Central District], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jxH4fXtSflg> (25.08.2025) (in Russian).
- «Tsey den' nam ne zabuty nikoly...» [This day we will never forget...], 2016. *Chervonyi hirnyk*, 12 travnya, s. 1–2, 10–11 (in Ukrainian).
- Tytarenko, D., 2016. «Vrag vnov' vstupil na nashu zemlyu...»: Velyka Vitchyzniana / II svitova viyna v politytsi pam'yati na terytoriyi samoproholoshenoyi DNR (2014-2016 rr.) [“The enemy has once again set foot on our land...”: The Great Patriotic War / World War II in the memory politics of the self-proclaimed DNR (2014-2016)], URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2399-dmitro-titarenko-vrag-vnov-vstupil-na-nashu-zemlyu-velika-vitchizniana-ii-svitova-vijna-v-polititsi-pam-yati-na-teritoriji-samoproholoshenoi-dnr-2014-2016-rr> (25.08.2025) (in Ukrainian).
- Unikal'noye video iz 90-kh i nulevykh! 2011. Kryvoy Rog: Den' Pobedy 2000 goda. Chast' 1. [Kryvyi Rih: Victory Day 2000. Part 1], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YV7LlxY6eT4> (25.08.2025) (in Russian).
- Unikal'noye video iz 90-kh i nulevykh!, 2013. 8–9 maya 1990 hod. Kryvoy Rog, SSSR. Parad Pobedy [8-9 May 1990, Kryvyi Rih, USSR. Victory Parade], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=llM2LRpi99U> (25.08.2025) (in Russian).
- Usi my – dity 9-ho travnya [We are all children of May 9], 1997. *Chervonyi hirnyk*, 13 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- V Kryvomu Rozi oholosyly rezultaty vyboriv: yaki partiiy proyshly do rady ta z koho obyratymut' mera [In Kryvyi Rih, election results announced: Which parties made it to the council and who will be chosen as mayor], URL: <https://suspilne.media/79379-u-krivomu-rozi-ogolosili-rezultaty-vyboriv-aki-partii-projsli-do-radi-ta-z-kogo-obiraty-mera/> (25.08.2025) (in Ukrainian).
- Van'ke, A., 2020. Kollektivnye emotsii i narodnoe telo prazdnika: Den' Pobedy na Poklonnoy gore [Collective emotions and the popular body of the holiday: Victory Day on Poklonnaya Hill]. Ed. Mikhail Gabovich M. *Pamyatnik i prazdnik: etnografiya Dnya Pobedy*, Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya, p. 108–123 (in Russian).
- Velych vsenarodnoyi shany [The grandeur of nationwide honor], 1985. *Chervonyi hirnyk*, №90, 12 travnya, s. 3 (in Ukrainian).
- Vidznachennya 66-yi richnytsi vyzvolennya m. Kryvoho Rogu vid fashysts'kykh zaharbnykiv [Commemoration of the 66th anniversary of the liberation of Kryvyi Rih from fascist invaders], URL: <https://kr.gov.ua/novini/190210790779539> (25.08.2025). (in Ukrainian).
- Viktoriya Kuznetsova, 2016. Bessmertnyy polk Krivoy Rog 2016 DEN' POBEDY [Immortal Regiment, Kryvyi Rih, 2016, Victory Day], URL: [https://www.youtube.com/watch?v=B7hkCLNu2\\_4](https://www.youtube.com/watch?v=B7hkCLNu2_4) (25.08.2025) (in Russian).
- Vladimir, 2014. 9 maya [May 9], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SJcApwprU5I> (25.08.2025) (in Russian).
- Vladimir, 2015. Ternovskoy rayon [Ternovskoy District], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VktGaFZkOqo> (25.08.2025) (in Russian).
- Voronova, T., 1968. Yak todi, na svitanku... [As then, at dawn...]. *Chervonyi hirnyk*, 11 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Yim dolyu vidmiryala viyna. Reportazh z svyatkuvannya Dnya Peremohy [The war measured their fate. Report on the Victory Day celebration], 1988. *Chervonyi hirnyk*, 11 travnya, s. 1 (in Ukrainian).
- Yurchuk Y., 2017. Global symbols local meanings: the ‘Day of Victory’ after Euromaidan. Eds. Beichelt T. and Worschech S., *Transnational Ukraine? Networks and Ties That Influence Contemporary Ukraine* Stuttgart: Ibidem-Verlag, p. 89–111. (in Ukrainian).
- Yuriy Chudnovskyy, 2013. Video – 9 maya 2013. Parad Kryvoy Rog. [Video – May 9, 2013. Kryvyi Rih Parade], URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Pj7XnK1JDvQ> (25.08.2025). (in Russian).
- Zelče V., 2018. The Transformation of ‘Holiday’ in Post-Soviet Space: Celebrating Soviet Victory Day in Latvia, *Europe-Asia Studies*, 2018. Vol. 70, No. 3, p. 388–420 (in English).

Denys Shatalov

Ph.D, Prisma Ukraïna Fellow of the Gerda Henkel Foundation,  
Forum Transregionale Studien, Berlin, Germany

## VICTORY DAY AS POLITICS AND AS MEMORY. THE EVOLUTION OF THE FORM AND MEANING OF COMMEMORATIVE EVENTS: THE CASE OF KRYVYI RIH (1991 – 2025)

*This paper examines the commemoration of Victory Day and its evolution since 1991 in a city in southern Ukraine. It focuses on analysing commemorative events held in Kryvyi Rih. The study examines how local practices of commemorating this day reflect the peculiarities of local memory politics and correlate with state initiatives of memory regulation. Using the micro-analysis methodology and Clifford Geertz's 'thick description,' the author analyses city districts commemorative events, scrutinising their staging, participants and visual design. The example of Kryvyi Rih demonstrates that to understand the situation regarding the memory and commemoration of World War II in Ukraine, it is not enough to limit analysis to the initiatives of state agents of memory regulation. Locally, these initiatives may not be adopted, or may be adopted only if there is direct responsibility for ignoring them. Local memory politics regarding World War II, including the Victory Day commemoration style, were largely determined by local authorities and their political agenda, and could be implemented as a deliberate act of opposition to the central government's efforts. The analysis of Victory Day commemoration practices at the city district level in Kryvyi Rih also demonstrates a change in their function during the period of independence. While during the Soviet and early post-Soviet periods, their main function remained commemoration, since the mid-2000s, the politicisation of events has become noticeable, intensified after 2014. Simultaneously with the replacement of participants in the celebrations by a new categories and the passing of the veteran generation, these events have taken on the features of carnivalisation. An analysis of the situation in Kryvyi Rih reveals both the significant specificity of the local situation in relation to nationwide initiatives in the field of memory politics and the need for a nuanced analysis of the commemoration practices of the Second World War in a chronological perspective, since Victory Day in 1991 and 2015 had different meanings and essences in the city.*

**Keywords:** *Victory Day, commemoration, memory politics, Kryvyi Rih, decommunisation, World War II, local practices.*

Статус статті:

Отримано: 28.08.2025    Прийнято: 10.09.2025    Опубліковано: 01.11.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0)

ISSN 2523-4498 (Print)    ISSN 2786-6513 (Online)